

Náučný chodník Andreja Kmeťa

Kraj:	Banskobystrický
Okres:	Žiar nad Hronom
Geomorfologická jednotka:	Štiavnické vrchy
Geologická jednotka:	sopečné pohorie
Chránené územia:	Chránená krajinná oblasť Štiavnické vrchy a prírodná rezervácia Kamenné more
Prístup:	bus Vyhne, kúpalisko (Vodný raj) a pešo 250 m k juhu po modrej turistickej značke
Východisko:	Vyhne, západný okraj kúpaliska (Vodný raj) v ústí doliny Klokočského potoka
Trasa:	Vyhne: kúpalisko - Vyhniansky travertín - kaplnka Panny Márie kráľovnej - okrajom sídliska Dolinky cez štátnu cestu na pravú stranu doliny Vyhnianskeho potoka - juhovýchodným úpäťm vrchu Kamenná (prírodná rezervácia Kamenné more) - kúpalisko
Dĺžka, prevýšenie:	2,7 km, prevýšenie 120 m
Čas prechodu:	1,5 h
Počet zastávok:	7
Náročnosť:	nenáročná trasa

Zameranie chodníka: prírodovedné, geovedné, historické

Typ chodníka: samoobslužný, okružný, obojsmerný, peší, celoročný

Nadväznosť na turistickú značku: Trasa vychádza z modrej turistickej značky, po ktorej tu prechádza turistická magistrála Chodník Andreja Kmeťa (viac v samostatnom hesle nižšie), a je čiastočne súbežná so žltou a zelenou turistickou značkou.

Rok otvorenia: 1997, 2005 a 2020 obnova a úprava

Aktuálny stav: Viaceré informačné tabule vyžadujú jednoduchú obnovu pre zlepšenie ich čitateľnosti. Niektoré sú neprístupné.

Textový sprievodca: nie je

Kontakt: Obec Vyhne, Vyhne 100, 966 02 Vyhne, tel. 0910 912 760

Poznámky: (1) Náučný chodník je pomenovaný po polyhistorovi Andrejovi Kmeťovi, celoživotne pôsobiacom v štiavnickom regióne (viac v hesle nižšie). (2) Niektoré informačné tabule sú neprístupné (skryté v poraste, za plotom), niektoré sú ťažko čitateľné.

Využitelnosť pre školy

Niektoré zastávky náučného chodníka sú vhodné ako exkurzné lokality, no samotný chodník je pre terénne vyučovanie využiteľný iba obmedzene (pozri poznámku vyššie). Odporúčame návštevu blízkeho banského náučného chodníka Po stopách banskej činnosti vo Vyhniach.

Čo sa oplatí vidieť na trase náučného chodníka a v okolí

Vyhne. Obec severovýchodne od Žarnovice, resp. severozápadne od Banskej Štiavnice v doline Vyhnianskeho potoka pri okraji Štiavnických vrchov. Vznikla v roku 1893 zlúčením dvoch častí Peserany a Vyhne, pričom názov Vyhne sa používa od roku 1914. Vyvíjala sa pri dobre dostupnom ložisku železnej rudy, ktorú tu ťažili pravdepodobne už germánske kmene v 3. - 2. storočí p. n. l. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1326. Na ťažbu rúd (zlata, striebra, železa) sem kráľ Ondrej II. povolal Sasov. Železná ruda sa tu spracúvala v kováčskych dielňach - vyhniach -, z čoho pochádza názov obce, a v hámroch. Obec striedavo patrila panstvu Levice, Šášov, Dóczyovcom, Zobonayovcom, mestu Banská Štiavnica a Banskej komore. V roku 1839 tu vznikla strojárň na výrobu banských strojov a zariadení, neskôr s výrobou zbraní. Termálne kúpele sú známe už v 13. storočí (viac v hesle nižšie). V roku 1473 tu údajne templárski rytieri založili pivovar, najstarší na Slovensku. Pomenovanie piva Steiger v roku 1996 vyjadruje spätosť s regionálnou tradíciou baníctva (znamená jednu z najvýznamnejších funkcií v bani - banský majster). V centre obce sa nachádza chátrajúca budova sladovne, v ktorej sa pôvodne nachádzal. Baníckej histórii obce sa venuje banský náučný chodník Po stopách banskej činnosti vo Vyhniach. Pamiatkami sú obci dominujúci rímskokatolícky kostol sv. Michala Archanjela, jednoloďová neskorobaroková stavba s predstavanou vežou z roku 1776 a obrazom od Jozefa Božetecha Klemensa, a postsecesná kúpeľná kaplnka Panny Márie kráľovnej z roku 1913 - prvé dielo (a jediné na Slovensku) svetoznámeho architekta Ladislava Eduarda Hudeca (Banská Bystrica 1893 - Berkeley, USA, 1958) - ktorá nahradila staršiu z roku 1734.

Andrej Kmeť (Bzenica 1841 - Turčiansky Svätý Martin 1908). Rímskokatolícky kňaz, slovenský polyhistor, archeológ, geológ, mineralóg, paleontológ, historik, botanik a etnograf. Študoval teológiu v Ostrihome, po celý aktívny život pôsobil ako kaplán a kňaz v oblasti Banskej Štiavnice - v Senohrade, Krnišove a najdlhšie v Prenčove. Od mladosti mal záľubu v botanike. Venoval sa rôznym terénnym

výskumom v oblasti prírodných a i. vied, pri ktorých spolupracoval s profesormi Baníckej a lesníckej akadémie v Banskej Štiavnici. Objavil viacero nových druhov rastlín, najmä ruží - iba z okolia Sitna opísal 400 druhov šípových ruží, pričom bolo vtedy v celom Uhorsku známych len 11 druhov. Podľa neho bolo pomenovaných okolo 40 druhov najmä ruží a húb. Zostavil herbár so 72 tisíc položkami. Zozbieral takmer 2 000 kníh. Zakladal vzdelávacie spolky, konal osvetové a ľudovýchovné prednášky, budoval knižnice a čitateľské spolky, školské ovocné štepnice, bojoval proti alkoholizmu, písal popularizačné články a brožúrky. V roku 1863 sa zúčastnil zakladajúceho zhromaždenia Matice slovenskej a sa stal jedným z jej prvých členov. Pričinil sa o vznik Muzeálnej slovenskej spoločnosti (1893), ktorý sa stal historickým medzníkom vo vývoji slovenskej vedy. Spoločnosti daroval všetky svoje zbierky a stal sa jej doživotným predsedom. Pochovaný je na Národnom cintoríne v Martine. V roku 1948 bola jeho menom na Kmeťovo premenovaná obec Ďorok na strednej Žitave.

Kúpele Vyhne. Historické kúpele v obci Vyhne, známe od 13. storočia, sa vyvíjali pri zdroji 37 °C teplej prírodnej mineralizovanej, hydrouhličitanovo-síranovej, vápenato-horečnatej, hypotonickéj vode, viažucej sa na križovatku geologických zlomov, ktoré naznačuje priebeh dolín Vyhnianskeho potoka a Klokočského potoka. V 14. - 16. storočí kúpele vlastnila banskoštiavnická rodina Rösselovcov, neskôr až do roku 1917 mesto Banská Štiavnica. Popularitu a rozmach dosiahli najmä v 18. storočí, pobýval tu napr. i František Rákoczi II. s manželkou Šarlotou Amáliou. So stratou uhorskej klientely začiatkom 20. storočia ich využívanie slablo a v čase druhej svetovej vojny kúpeľné objekty zanikli. Dobu prosperity kúpeľov pripomínajú historické vily. Novo vybudované kúpalisko slúžilo v rokoch 1961 - 2005. Termálny vodný zdroj sa v súčasnosti využíva celoročne vo wellness stredisku z roku 2007 s bazénmi s rôznou teplotou (29 - 36 °C) a ďalšími rekreačnými funkciami.

Vyhnianský travertín. Malá recentná (v súčasnosti sa tvoriaca) travertínová kopa s asi 3,5 m vysokým vodopádom na juhozápadnom okraji intravilánu obce Vyhne v ústí doliny Klokočského potoka v Štiavnických vrchoch. Útvar vzniká (rastie) usadzovaním sa vyzrážaných minerálnych látok (uhličitanov) z umele privedeného prítoku vody z neďalekého termálneho prameňa Vyhnianka, ktorým vyviera termálna železito-vápenato-horečnatá voda s teplotou 38 °C zo 187 m dlhej štólne. Termálna a o minerály v susednej kryhe mezozoických uhličitanov obohatená voda tu vystupuje pozdĺž tektonických línií (zlomov). Kopa svojim vysokým štíhlym tvarom pripomína hlavu slona. Úlomky krehkého penovca v jej okolí obsahujú „skamenelé“ časti rastlín (listov, konárikov a pod.), prípadne aj drobných živočíchov. (V minulosti mal geomorfologický útvar štatút prírodnej pamiatky.)

Prírodná rezervácia Kamenné more. Chránené územie, jedno z najstarších u nás, severne nad obcou Vyhne v Štiavnických vrchoch vyhlásené na južnom svahu vrchu **Kamenná (495 m n. m.)** už v roku 1923 na ochranu najväčšieho kamenného mora vo vulkanitmi budovanej časti Karpát, ktoré je tiež významnou lokalitou chránených a zriedkavých druhov živočíchov, najmä plazov (typická je jašterica múrová, *Podarcis muralis*). Kamenné more vzniklo na križovatke zlomov, ktoré sledujú doliny Vyhnianskeho potoka a Klokočského potoka, pravdepodobne v holocéne pri zemetrasení skalným rútením, má teda charakter zlomiska. Dosiaľ je formované opadávaním skalných blokov, uvoľňujúcich sa zo skalných stien. Tvoria ho ryolitové bloky a balvany. Na príprave materiálu - rozrušení skalného masívu Kamennej - sa podieľalo mrazové zvetrávanie počas ľadových dôb počas pleistocénu. Balvanové pole miestami porastajú brezy, smrekovec opadavý a borovica obyčajná - druhy drevín, ktoré dokážu žiť v extrémnych podmienkach. Rezervácia je súčasťou rozsiahleho územia európskeho významu Klokoč (je súčasťou sústavy Natura 2000).

Chodník Andreja Kmeťa. Turistická magistrála na strednom Slovensku spájajúca niektoré lokality súvisiace so životom slovenského polyhistora a kňaza Andreja Kmeťa (pozri heslo vyššie), jeden z najstarších turistických chodníkov. Prechádza južnou časťou Štiavnických vrchov z Bzenice (225 m n. m., juhozápadne od Žiaru nad Hronom), rodiska A. Kmeťa, do Prenčova (300 m n. m., západne od Krupiny), jeho najdlhšieho pôsobiska. Modro značený chodník má dĺžku 41 km s celkovým stúpaním 1

669 m, klesaním 1 594 m a časom prechodu 12:05 h. Na trase sa nachádza mnoho náučných chodníkov, medzi ktorými po osobnosti A. Kmeťa bol pomenovaný náučný chodník vo Vyhniach. Vo východiskovej i cieľovej obci – v Bzenici i Prenčove – sa nachádzajú pamätne izby A. Kmeťa.

Chránená krajinná oblasť (CHKO) Štiavnické vrchy. Chránené územie vyhlásené v roku 1979 na takmer celom území Štiavnických vrchov s výnimkou niekoľkých ich okrajových častí. Pohorie, budované vulkanitmi a andezitovým vrcholom Sitna dosahujúce výšku 1 009 m n. m., leží na rozhraní dvoch klimatických typov a prenikajú doň od juhu teplomilné a od severu karpatské horské prvky flóry a fauny. Fytogeograficky územie patrí do obvodu predkarpatskej flóry. Severnú hranicu svojho rozšírenia tu dosahuje napr. dub cerový a javor tatársky, na výslunných lokalitách s plytkou skeletovitou pôdou rastú xerotermy, ako kostrava valeská, kavyl vláskatý či kukučka vencová. Veľkú časť územia CHKO zaberajú lesy (65 %), ktoré sú druhovým zložením najmä v centrálnej časti vplyvom stáročnej banskej a hutníckej činnosti po totálnom odlesnení nepôvodné, tvorené smrekovými monokultúrami. Lokálne sú vo vyšších polohách bučiny s jedľou a umelo vysádzovaným smrekom a na skeletnatých pôdach lipovo-javorovo-jaseňové sutinové lesy. Na karbonátové podložie v okolí Sklených Teplíc sa viaže výskyt tisu. Zo živočíšstva sú zastúpené o. i.: orol krikľavý, myšiak hôrny, rys, mačka divá, medveď hnedý, vydra riečna, vidlochvost feniklový a ovocný, žije tu tiež vzácna modlivka zelená, roháč obyčajný a fúzač alpský. V opustených banských dielach sa vyskytuje niekoľko druhov netopierov (podkovár veľký, p. malý, netopier obyčajný...). Lokálnymi zvláštnosťami lesov sú hojné prímеси cudzokrajných drevín, súvisiace s pôsobením lesníckej katedry od roku 1807 – súčasť Baníckej a lesníckej akadémie v Banskej Štiavnici. K svojrázu územia CHKO významne prispievajú historické banské diela, a to najmä vodné nádrže – tajchy –, budované v minulých storočiach ako zdroj energie i úžitkovej vody pre banícke účely, ktoré spolu s napájacími a náhonovými jarkami a ďalšími zariadeniami tvoria unikátny vodohospodársky systém. V hraniciach CHKO leží viacero území európskeho významu (súčasť sústavy Natura 2000), z ktorých najrozsiahlejšími sú Hodrušská hornatina, Suť a Skalka.

Názvy informačných tabúl

1. Náučný chodníka Andreja Kmeťa
2. Vyhniansky travertín
3. Minerálny prameň Vyhnianka
4. Pomník dr. Štefana Bolemanna
5. Hrabová alej
6. Margočiho vila
7. Hájovňa
8. Vila Elvíra

Informačné tabule v teréne nie sú označené názvom chodníka.

